

Hafta 7:

İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri: Milli Korunma Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi ve Varlık Vergisi

Henüz yeni kurulmuş ve ekonomik olarak Osmanlı devletinden miras aldığı yapısal sorunların ve 1929 Buhranının etkilerini atlatamamış, siyasi ve toplumsal olarak ise ulus ve ulus-devlet inşası ve modernleşme ajandası çerçevesinde radikal bir *habitus* dönüşümüne olanak sağlayacağını düşündüğü politikaları katı bir şekilde uygulamaya koyulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetici-karar alıcı elitleri ve kadroları, II. Dünya Savaşı'nda ülkenin tarafsız kalmasını sağlayarak savaşın yıkıcı etkilerinden görece azade bir dönemin yaşanmasını mümkün kılmışlardı. Ancak resmi olarak yürütülen tarafsızlık siyasasının Türkiye'yi savaşın bütün etkilerinden koruması söz konusu değildi. Savaş boyunca hem Almanya'dan hem de Sovyet Rusya'dan gelebilecek muhtemel bir saldırı ihtimalini hesaplayarak orduyu mobilize edip donatmak ve beslemek durumunda kalan, dahası savaşın dünya ekonomisine verdiği genel zararın zaten zayıf haldeki ekonomisine etkisiyle mücadele etmeye çabalayan Türkiye bu süreçte çeşitli yasal düzenlemeler aracılığıyla giderek içinden çıkılmaz hale gelen finansman ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır.

Bu bağlamda zikredilmesi gereken ve her biri spesifik olarak etkilediği toplumsal grubun hoşnutsuzluğuna ve savaş sonrası dönemde hükümete yönelik olarak ortaya çıkacak olan muhalefetin güçlenmesine yol açmış olan belli başlı yasal-ekonomik düzenlemeler Milli Korunma Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi ve Varlık Vergisi'dir.

Milli Korunma Kanunu (18 Ocak 1940) devletin cumhuriyetin kuruluşundan beri mevcut olan ve 1929 Buhranı vesilesiyle ölçeği zaten genişlemiş bulunan ekonomiye müdahalesini görülmemiş düzeyde genişletmeye olanak tanıyan bir yasal düzenlemedir. "Fevkalade hallerde Devletin bünyesini İktisat ve Milli müdafaa bakımından takviye maksadıyla İcra Vekilleri Heyetince, bu kanunda gösterilen şekil ve şartlar dairesinde vazife ve salahiyetler verilmiştir" ifadeleriyle yani genel ya da kısmi seferberlik, devletin bir savaşa dâhil olması ihtimalinin belirmesi ve Türkiye devletini de ilgilendiren uluslararası bir savaş halinin varlığı durumunda Bakanlar Kurulu'na sınırsız denilebilecek nitelikte özel konjonktürel yetkiler verilmiştir.

Temel motifi ÷lkede gerçekleştirilecek olan üretimin savaş koşullarının dayattığı rasyonel üzerinden ve serbest piyasa verimliliğini değil devlet güvenliği esasını merkeze alarak yeniden düzenlenmesi, üretimin savaş ihtiyaçlarına uygun bir düzeyde kesintisiz devam ettirilebilmesi için devletin daimi müdahalesinin öngör÷lmesi ve özel girişimin olağanüstü koşulların gereği olarak geçici şekilde adeta devlet vesayeti altına sokulmasıdır. Bu kanunla sanayi ve maden şirketlerinde ve küçük sanat kooperatiflerinde üretilecek ürünlere ve miktarlarına karar verilmesi, öngör÷len üretim hedeflerine ulaşılması için çalışma programlarının hazırlanması, bu kuruluşlara kredi, hammadde, işçi ve uzman sağlanması ve üretim süreçlerinde kullanılan makine ve araçların çalışma yüküml÷l÷ęüne tabi kılınması gibi üretim alanını doğrudan müdahalelerle düzenleme yetkisi hükümete verilmiş, ayrıca hükümetin iç ve dış piyasalara alıcı olarak girebilmesi, ticareti ve fiyatları kontrol edebilmek için çeşitli enstr÷manlarla donatılması öngör÷lmüştür. Petrol Ofisi ve Et ve Balık Kurumu gibi devlet kuruluşlarının kuruluşu ve işletilmesi bu konjunktürde gerçekleşmiştir. Uygulamada ise büyük tüccarların ve büyük toprak sahiplerinin Milli Korunma Kanunu'nu dikkate almadıkları ve bu durumun da devletin Varlık Vergisi uygulamasındaki öd÷nsüz tavrında etkili olduğu düşün÷lmektedir.

Toprak Mahsulleri Vergisi (26 Nisan 1942) savaş koşulları içinde değeri olağandışı şekilde artan ve bu artış doğrultusunda vergilendirilmediği için üreticisine “haksız” kazanç sağladığı ileri sür÷len tarım ürünlerinden alınmak üzere ihdas edilmiş bir vergidir. Devletin savaş sırasında tekel olarak hububat piyasasından düşük fiyat vererek alım yapması ve ürününü ucuza satmak istemeyen itinin karaborsaya yönelmesi sonrası ortaya çıkan kazançları devlet hazinesine transfer etme motifiyle çıkarılan vergi, uygulamada büyük pazarlara yönelik üretim yapan geniş toprak sahiplerinden daha çok küçük itiden toplanabilmiş ve bu da hükümetin toplumun geniş bir kesimini oluşturan küçük tarımsal üretici ile ilişkilerinin bozulmasına yol açmıştır.

Varlık Vergisi (11 Kasım 1942) bir defaya mahsus olarak alınan bir olağanüstü sermaye kazançları vergisi olup II. Dünya Savaşı sırasında büyük bir darboğaz içinde bulunan devlet hazinesini rahatlatma motifiyle gerçekleştirilen düzenlemelerden en fazla ihtilaf yaratanıdır. Savaş vurguncuları olarak adlandırılan ve karaborsa aracılığıyla zenginleşmiş büyük iti, tüccar ve dış ticaret burjuvazisi mensuplarının elde ettikleri ve haksız iktisap olarak gör÷len sermaye kazançlarının vergilendirilmesi süreci, ÷lkedeki mevcut burjuvazinin etnik-kültürel

kompozisyonu, alınacak verginin miktarının kararlaştırılmasından verginin ödenmesi için öngörülen süreye kadar objektiflikten ve standartlaştırılmış pratiklerden uzak, çeşitli suiistimallere açık bir uygulamanın gerçekleştirilmesi, itiraz yolunun kapalı olması, mecliste hükümet sözcülerinin vergi kanunu hakkında yaptıkları açıklamalarda azınlıklara ilişkin Osmanlı devleti zamanından miras alınmış kimi stereotipik algılara ve tarihsel olaylara referans vermesi gibi nedenlerden dolayı literatürde keskin tartışmalara yol açmış bir uygulamadır. Kimi yazarlar Varlık Vergisi uygulamasının Müslüman olmayan azınlıkların Türkiye ekonomisi içindeki gücünü kırmak ve ekonomiyi etnik-kültürel açıdan Türkleştirmek amacına hizmet eden bir araç olduğunu savunurken, kimi başka yazarlar ise asli motivasyonun çok hızlı bir şekilde hazineye kaynak sağlamak olduğunu, Varlık Vergisi uygulamasının Türkiye Cumhuriyeti'nin gayr-ı Müslim yurttaşlarını yoksullaştırmayı merkeze alan bir dinamiği olmadığını, acil ihtiyaç duyulan finansman kaynağının büyük oranda azınlık burjuvazinin elinde toplanmış olmasının reel olarak bu sonucu doğurduğunu ve uygulamada görülen aksaklıkların ve organizasyon sorunlarının daha geniş çaplı politik bir zihinsel okumaya dayanak teşkil edemeyeceğini savunurlar.

Varlık Vergisi on altı ay kadar yürürlükte kalmış, o süre içinde vergisini ödeyemeyen kimi yurttaşların çalışma kamplarında istihdam edilmesi gibi uygulamalar da gözlenmiştir.

Bu ders kapsamında ele alınan ve yukarıda özetlenen meselelere ilişkin okunması önerilen kaynaklar şunlardır:

A. Başer Kafaoğlu, Varlık Vergisi Gerçeği, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002.

İbrahim Mert Öztürk, "İkinci Dünya savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi", Tarih Araştırmaları Dergisi, 32/54, 2013, s. 135-166.

Ayhan Aktar, Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.